

Orgels in Oosterhout

Kennismaking met uniek klinkend
erfgoed van de gemeente Oosterhout

gemeente **Oosterhout**

STICHTING
LUDENS

Voorwoord

Wie het woord orgel hoort, denkt waarschijnlijk meteen aan een kerk. En terecht, want de Oosterhoutse stadskerken, de dorpskerken en de kloosters van de Heilige Driehoek herbergen inderdaad nog heel wat van die fraaie en monumentale orgels. Maar Oosterhout kende in het verleden ook de nodige dansorgels. Eén daarvan is nog overgebleven en doet dienst als straatorgel: het Abrahamorgel.

In dit boekje wordt kort ingegaan op de geschiedenis van deze Oosterhoutse orgels. Ook geeft het een overzicht van het orgelbestand anno 2024. Een uitgebreider overzicht waarin ook wordt ingegaan op de ontstaansgeschiedenis en werking van het pijporgel in het algemeen, is te vinden op de website van Stichting Ludens: www.stichtingludens.nl.

Om aan kinderen de laten zien hoe een orgel werkt, heeft Stichting Ludens zelfs een “doe-orgel” tot haar beschikking. Dit orgeltje kunnen kinderen zelf in elkaar zetten. Jaarlijks worden alle basisscholen rond Dierendag benaderd voor deze kennismaking.

Leuk, al die informatie over orgels. Maar orgels komen pas tot leven, als je er muziek op maakt! Daarom heeft Oosterhout sinds 2023 een stadsorganist in dienst. Deze waakt over het orgelpatrimonium van de gemeente én organi-

seert allerhande concerten, ondersteund door Stichting Ludens. Stichting Ludens en ik hopen u graag een keer te mogen begroeten bij onze concerten!

Jan Willems,
Stadsorganist van de Gemeente Oosterhout

DE OUDSTE ORGELS IN OOSTERHOUT

Al in de vijftiende eeuw werden in de grotere Brabantse kerken pijporgels gebouwd met twee klavieren en een pedaalklavier. Zo rond 1600 bloeide in en om 's-Hertogenbosch een orgelbouwcultuur, die sterke invloed had op de hele verdere orgelbouw.

Het is dus vrijwel zeker dat in 1648, toen bij de Vrede van Munster de Oosterhoutse Sint-Jan een protestantse kerk werd, er een orgel in die kerk stond. In het begin was het protestantisme zo streng dat orgelbegeleiding in de kerkdiensten vaak niet werd toegestaan. Uit mededelingen aan het stadsbestuur blijkt dat dit ook voor de Oosterhoutse protestanten gold: zij zongen rond 1750 zonder orgelbegeleiding.

Intussen hadden de katholieken in de Rulstraat een schuurkerk laten bouwen. Zij hadden daar al vrij snel een orgel staan; misschien al voor 1722. In ieder geval kochten zij in dat jaar een tweedehands orgeltje uit Delft en lieten dat in de kerk in Oosterhout plaatsen door Jacobus Zeemans van wie in Brabant nog enkele orgels bewaard zijn gebleven. Dit orgel voldeed blijkbaar niet zo goed, want na dertig jaar was het aan vervanging toe.

In 1753 bestelden de katholieken een nieuw orgel bij een man, die uit een bekende Vlaamse orgelbouwersfamilie stamde: Jean Moreau uit Rotterdam. Van deze familie Moreau zijn nu nog maar zes orgels bewaard gebleven: naast 'ons' orgel in Oosterhout, staan er nog orgels in Baarland, Elburg, Ezinge en Gameren. Het mooiste orgel dat van hem bewaard is, werd in 1736 in de Sint-Janskerk van Gouda gebouwd: het staat daar nog steeds. Het nieuwe orgel in Oosterhout werd prachtig versierd met snijwerk en verguldsel, gemaakt door de Antwerpse beeldhouwer Willem Dübblens.

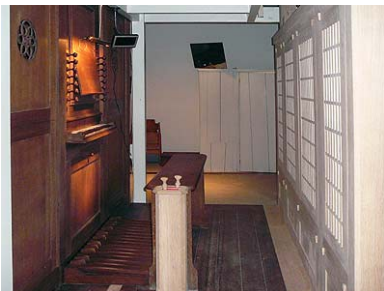
Deze aankoop was voor de protestanten waarschijnlijk een doorn in het oog. Binnen enkele jaren dienden zij een verzoek in bij de schout en schepenen om subsidie voor een orgel in de Sint-Jan. In 1756 kregen ze toestemming om er een te laten bouwen, en wel door een van de beste orgelbouwers van de achttiende eeuw: Johann Bätz uit Utrecht. Dit orgel werd natuurlijk net iets groter dan dat van de katholieken. Toch hadden zowel dit orgel als dat van de

katholieken slechts één klavier, dus ze waren meer voor de begeleiding van de koorzang gebouwd dan voor virtuoos orgelspel.

In 1809 kwam er een grote verandering in deze situatie. In dat jaar werd de Sint-Jan aan de katholieken teruggegeven. Het Bätz-orgel bleef in de kerk staan; de protestanten mochten het niet meenemen. Aan de Rulstraat lieten de protestanten een nieuwe kerk bouwen, de huidige Vredeskerk. Na moeizaam overleg en veel loven en bieden kochten zij het Moreau-orgel uit de katholieke schuurkerk en plaatsten dat in hun nieuwe kerk.

VREDESKERK

Het orgel van Moreau uit 1753 staat nu nog steeds in de Vredeskerk. Omdat de protestantse gemeente in Oosterhout niet erg groot was, heeft ze na die tijd nooit veel aan kerk en orgel laten doen. Het orgel werd in 1902 door Maarschalkerweerd enigszins uitgebreid, maar het bleef een bescheiden instrument. In de jaren zestig van de vorige eeuw werd begonnen met een ingrijpende restauratie, die uiteindelijk tien jaar zou gaan duren. Door zijn ouderdom en door de restauratie is het Moreau-orgel één van de meest waardevolle orgels in Oosterhout.

De klank geeft een duidelijk idee van het kunstenaarschap van Moreau en van de restaurateur, Van Vulpen uit Utrecht. Een sprankelende toon (met een duidelijke Vlaamse tongval) en vele registratie-mogelijkheden (een volledig uitgebouwd prestantenkoor én fluitenkoor, aangevuld met drie vulstemmen en twee tongwerken) maken dit eenklaviersorgel geschikt voor eredienst

en concerten, zeker na de uitbreiding. In 2011 is het orgel uitgebreid met twee zelfstandige pedaalregisters door orgelmakerij Pels & Van Leeuwen. Deze uitbreiding zorgt voor een veel voller geluid en biedt meer mogelijkheden bij de ondersteuning van de samenzang en voor concerten.

Manuaal C-c'''

Prestant 8'

Holpijp 8'

Octaaf 4'

Gedekte Fluit 4'

Nasat 2 2/3'

Octaaf 2'

Klijn Fluijt 2'

Flageolet 1'

Sesquialter II sterk

Cornet (v.a. cis') V sterk

Mixtuur III sterk

Trompet (B/D) 8'

Vox Humana 8'

Pedaal C-d' (aangehangen)

Subbas 16'

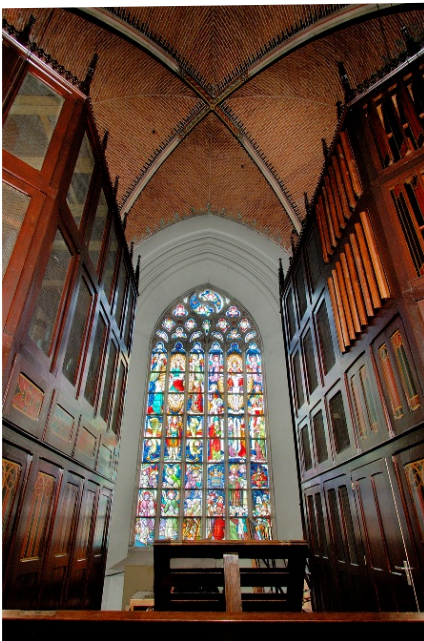
Bourdon 8'

Werktuigelijke registers

Tremulant

BASILIEK SINT-JAN

Het Bätz-orgel is aan het eind van de vorige eeuw uit de Sint-Jan verdwenen. Oosterhout was toen flink aan het groeien. De Sint-Jan – destijds de enige parochiekerk in de stad – werd te klein. Daarom besloot men de kerk te vergroten. Het Bätz-orgel voldeed toen niet meer: het was niet ontworpen voor zo'n grote ruimte en het begon bovendien te verslijten. Ook de muzikale smaak in de katholieke liturgie was veranderd, waardoor een ander orgeltype nodig was. Het Bätz-orgel bestaat gelukkig nog steeds en staat tegenwoordig in de H. Michaëlkerk te Schalkwijk (zie foto).

Het Oosterhoutse kerkbestuur bestelde in 1889 een groot tweeklaviers instrument bij orgelbouwer Maarschalkerweerd in Utrecht. Het orgel werd in twee delen opgesteld tegen de zijmuren van het koor, in de toren. Zo bleef het fraaie gebrandschilderde westraam van de toren zichtbaar. Er werd een nieuwe elektrische speelmechaniek toegepast, wat in die tijd bepaald een novum was. Maar dit moest tien jaar later al vervangen worden door een pneumatische tractuur. Omdat Oosterhout nog geen elektriciteit had, werkte men met een soort primitieve batterijen, met alle

gedoe van dien. Gelukkig verwijderde men de oude mechaniek niet. Het zou nog van pas komen, al zag het daar in de jaren '60 niet naar uit. Het orgel was toen aan groot onderhoud toe. Dat zou het nodige kosten en dat had men er niet voor over. De liturgievernieuwingen uit die tijd zorgden ervoor dat het zangkoor voortaan beneden in de kerk moest gaan zingen. De rol van het orgel leek uitgespeeld. Toen begin jaren '70 een nieuwe trap naar de orgelzolder werd aangelegd, zaagde men zelfs stukken van het orgel weg... het was toen definitief onbespeelbaar geworden.

Gelukkig veranderden de inzichten. Met inspanningen van velen kon Elbertse Orgel-

makers uit Soest het orgel in de periode 2005-2006 weer in de oorspronkelijke staat terugbrengen. Ook de elektrische speeltractuur kon weer in ere worden hersteld, zodat het Maarschalkerweerdorgel het enige orgel in Nederland is dat nog het oorspronkelijke - elektrische - aandrijfwerk bezit. Ook alle ruim 1600 orgelpijpen en de speeltafel zijn nog origineel. In 2024 werd de zwelinrichting (de vanuit de kerk zichtbare deurtjes om de klanksterkte van het

bovenklavier te regelen: zie foto) geheel gerestaureerd. De Frans-romantische klank van het orgel wordt alom geroemd en komt nu nóg beter tot zijn recht. Om het orgel ook tijdens concerten te laten horen is na de restauratie de Stichting Ludens opgericht die jaarlijks een concertserie organiseert, waaronder de Marktconcerten in de zomermaanden.

Tot slot de dispositie van het orgel:

Hoofdwerk (I) C-f'''

Prestant 8'
Bourdon 16'
Prestant (vanaf g0) 16'
Roerfluit 8'
Violon 8'
Prestant 4'
Flûte octaviante 4'
*Quintfluit 6'
*Quint 3'
*Woudfluit 2'
*Mixtuur III-V
*Cornet (vanaf c') V
*Trompet 8'

Positief (II) C-f'''

Bourdon 8'
Gamba 8'
Voix Céleste 8'
Flûte harmonique 8'
Roerfluit 4'
Salicet 4'
Cornet I-III
Basson-Hobo 8'

Pedaal C-d'

Open Subbas 16'
Octaafbas 8'
Violoncel 8'
Bazuin 16'

Koppelingen

I+II, Ped+I, Ped+II, I+II
16'

Werktuiglijke registers

Tremolo (Réciét)
Ventiel
Combinatietrede HW
(met *)
Zweltrede (Positief)

Omdat men bij de diensten toch over een orgel moest kunnen beschikken, werd in 1977 een kleiner orgel aangeschaft. Dat orgel is gebouwd door Verschuieren uit Heythuysen en doet momenteel dienst als koororgel. Destijds was het orgel een van de vernieuwende instrumenten waarbij teruggegrepen werd op de klank van de Vlaamse barokorgels. Kenmerkend voor het orgel is de mooie afgeronde, maar vurige klank van met name de Trompet en de Cornet.

Hoofdwerk (I) C-g'''

Prestant 8'

Gedekt* 8'

Octaaf 4'

Mixtuur III-IV

Trompet Bas 8'

Trompet Disc. 8'

Nevenwerk (II) C-g'''

Gedekt 8'

Roerfluit 4'

Fluit 2'

Cornet Disc. II

* = *transmissie Man II*

Pedaal C-f'

Subbas 16'

Koppelingen

I+II, Ped+I, Ped+II

ORGELS IN DE OVERIGE “STADSKERKEN”

Ook in overige “stadskerken” zijn orgels te vinden. Inmiddels is een aantal kerken (o.a. Mariakerk, Nazarethkerk, Paterserfkerk, Heilig Hartkerk en Antoniuskerk) afgebroken of heeft een andere bestemming gekregen. Het Dekker-orgel (1916) van de voormalige **Mariakerk** staat tegenwoordig in

Engelen, het Verschuierenorgel (1965) van de afgebroken **Nazarethkerk** kreeg een tweede leven als koororgel in de kathedraal van Vaison-la-Romaine (Frankrijk), het Van der Kleij-orgel (1910) van de afgebroken **Patersefkerk** kreeg een plaats in de H. Laurentiuskerk te Dongen en van het Müller-orgel (1892) van de voormalige **Heilig Hartkerk** bestaat alleen de orgelkas nog: die staat in Princenhage. Het Vermeulenorgel (1923) van de voormalige **Sint-Antoniuserkerk** aan de Ridderstraat was sinds de sluiting in 2016 onbespeelbaar geworden. De nieuwe eigenaar van de kerk zag geen ruimte voor het orgel in zijn plannen, dus is het orgel inmiddels ingenomen door een opkoper en wacht het op een andere bestemming.

Kort na de bouw van de **Verrijzeniskerk** aan de Vondellaan werd er (in 1968) een mechanisch orgel van Vermeulen uit Alkmaar geplaatst. Het heeft een klavier en een zelfstandig pedaal en telt acht registers. De kas van het orgel heeft een vrij strakke vorm, die goed aansluit bij de rest van het interieur van de kerk. Het orgel in de Verrijzeniskerk heeft een mooie klank.

Manuaal C-g'''

Bourdon 8'

Salicionaal (v.a. c) 8'

Prestant 4'

Roerfluit 4'

Kwint 2 2/3'

Flageolet 2'

Mixtuur III sterk

Pedaal C-f'

Subbas 16'

Werktuiglijke registers

Pedaalkoppel

Mechanische registercombinatie
(instelbaar)

ORGELS IN DE KERKDORPEN

In de kerk van de **Sint-Jan de Doper in Oosteind** bouwde de Oosterhouter Huibert Cornelis van der Aa samen met zijn broer Jan in 1860 een orgel. Ze hadden een jaar eerder al een orgel voor het seminarie in Hoeven gemaakt. Huibert had enkele jaren bij bekende orgelbouwers in Brussel en Den Bosch gewerkt, waar hij het vak leerde. Toch bouwde hij, nadat het Oosteindse orgel gereed was, geen enkel orgel meer. Waarschijnlijk heeft dit te maken met het feit dat zijn broer Jan in het jaar waarin het Oosteindse orgel

gebouwd werd, kwam te overlijden. Maar het kan ook zijn dat de concurrentie van de grote orgelmakerijen te overweldigend was. Huibert van der Aa ging allerlei beroepen uitoefenen en eindigde zijn leven als boekhandelaar en drukker in Oosterhout. Oost-

eind heeft dus een tamelijk uniek orgel. De prachtige kas, versierd met fijn snijwerk, kan wedijveren met de mooiste orgels uit de omgeving. De bouwstijl is laatbarok met een duidelijk Belgische invloed. De klank is ook eerder Vlaams dan Hollands, want Van der Aa kocht zijn pijpwerk waarschijnlijk in Brussel. De inscripties op de orgelpijpen zijn in het Nederlands. De klank is

slank en ingetogen, kamermuzikaal: heel anders dus als de veel luidere Hollandse orgels van rond die tijd! In 1954 is de hele mechaniek van het orgel veranderd, waardoor de spelmogelijkheden werden vergroot (er zijn nu twee manualen in plaats van een), maar waardoor ook historisch materiaal is verdwenen. Bij een orgel gaat het natuurlijk – zoals bij alle muziek-instrumenten – allereerst om de klank, maar vormgeving en speelmechaniek doen ook veel. Bijna alle pijpen zijn nog origineel uit 1860! Bij het onderhoud in 2021 en 2024 bleek dat het orgel wel aan een grote restauratie toe is.

Hoofdwerk (I) C-g'''	Zwelwerk (II) C-g'''	Pedaal C-f'
Prestant 8'	Roerfluit 8'	Subbas* 16'
Bourdon 16'	Salicionaal 8'	Gedektbas* 8'
Bourdon 8'	Gemshoorn 4'	Koppelingen
Octaaf 4'	Quint 3'	I+II, Ped+I, Ped+II, I+II
Fluit 4'	Koraal 2'	16' P+II 4'
Superoctaaf 2'		* = transmissie Bourdon
Cornet disc. V		16'
Trompet 8'		

Het eerste orgel in de **Sint-Marcoenkerk in Dorst** werd in 1913 gebouwd door de firma Vermeulen uit Weert. Oorspronkelijk stond het orgel in de torenruimte, maar in de jaren zestig werd het "naar beneden" gehaald. Het was een bescheiden orgel met vijf registers. De kas was wel heel groot, omdat men er bij de bouw van uitging dat het orgel in de loop der jaren nog verder uitgebreid zou worden. Omdat het orgel niet goed meer functioneerde, is in 1994 achter het bestaande front het orgel van de afgebroken Driesprongkerk in Breda geplaatst. Dat orgel was in 1947 door de firma Verschuieren (opus 164) hersteld van oorlogsschade en van een nieuw noodfront voorzien. De kern bleek echter veel ouder: de windlade en 1/3 deel van het pijpwerk dateren uit de achttiende eeuw! De overplaatsing geschiedde in eigen beheer

door de toenmalige pastoor Paul de Maat, samen met organist Wout Kalkman en Jochem van Velthoven (inmiddels pastoor). In 2024 vond groot onderhoud aan het orgel plaats door orgelbouwer Nijse.

Het huidige orgel heeft één manuaal met twaalf registers en een pedaal met twee registers. Vanwege het historisch materiaal van onbekende herkomst, verdient het orgel een ruimere belangstelling. Een overzicht van de registers en de herkomst van het pijpwerk van dit bijzondere orgel:

Manuaal C-f'''

Prestant 8'	<i>uit het oude 'Vermeulen'-orgel van Dorst</i>
Bourdon 8'	<i>eind 18e eeuw</i>
Octaaf 4'	<i>deels uit 18e eeuw, deels begin 20ste eeuw</i>
Gamba 8'	<i>begin 20ste eeuw (was Cornet V)</i>
Celeste 8'	<i>begin 20ste eeuw (op plaats van een onbekend register)</i>
Doublet 2'	<i>18e eeuw</i>
Terts 1' 3/5	<i>begin 20ste eeuw</i>
Superoctaaf 1	<i>deels uit 18e eeuw, deels begin 20ste eeuw</i>
Mixtuur II-III	<i>begin 20ste eeuw</i>
Quint 2' 2/3	<i>begin 20ste eeuw, deels van zink</i>
Fluit 4'	<i>begin 20ste eeuw, deels van zink</i>
Hobo 8'	<i>eerste helft 19e eeuw</i>
Tremulant	
Pedaal C-d'	(aangehangen)
Subbas 16'	<i>begin 20ste eeuw, deel hout en deel zink</i>
Octaafbas 8'	<i>begin 20ste eeuw, geheel van zink</i>

Heeft Dorst een klein en bescheiden orgel; in de **H. Corneliuskerk van Den Hout** treft men precies het tegenovergestelde aan. Hier staat een vrij groot orgel met twee manualen, een vrij pedaal en 21 registers. Het orgel werd in 1950 gebouwd door Pels uit Alkmaar. Tijdens de restauratie van de kerk in de jaren '80 is het orgel buiten gebruik en opgeslagen geweest. Het heeft daarvan flink te lijden gehad. Een speciaal daartoe in het leven geroepen adviescommissie heeft in de jaren na de restauratie van de kerk onderzocht hoe het orgel het beste hersteld kon worden. Deze restauratie is in 1991 uitgevoerd door Nijssen & Zn. uit Wolphaartsdijk.

In 2016 is ook de kerk van Den Hout aan de eredienst onttrokken. De kerk werd verkocht aan de Stichting d'Houtse Kerk, die voor de kerk een maatschappelijke invulling gaat ontwikkelen in de vorm van onderwijs, cultuur, welzijn en zorg. Dankzij een onderhoudsbeurt in 2024 staat het instrument er momenteel redelijk goed bij. Het orgel – dat de stichting in bruikleen heeft verkregen van de Catharinaparochie – vervult regelmatig een rol bij concerten en andere culturele activiteiten. Door de prachtige akoestiek van de kerk, klinkt het orgel groots.

Hoofdwerk (I) C-g'''

Prestant 8'
 Salicionaal 8'
 Holpijp 8'
 Octaaf 4'
 Quint 2'
 Octaaf 2/3'
 Mixtuur II-V
 Trompet 8'

Zwelwerk (II) C-g'''

Prestant 8'
 Viola di Gamba 8'
 Holpijp 8'
 Prestant 4'
 Blokfluit 4'
 Nasard 2/3'
 Woudfluit 2'
 Terts 1 3/5'
 Hobo 8'
 Tremolo

Pedaal C-f'

Subbas 16'
 Octaaf 8'
 Gedekt 8' (unit)
 Koraal 4' (unit)

Koppelingen

I+II, Ped+I, Ped+II, I+II
 16' II+II 16'

Speelhulpen: 1 vrije combinatie, 5 vaste combinaties (p - mf - f - ff - tutti), Automatisch pedaal, Generaal crescendo.

ORGELS IN DE KLOOSTERS

Aan de oostkant van Oosterhout ligt het gebied dat in de volksmond de naam “Heilige Driehoek” heeft: een gebied, waar op korte afstand van elkaar drie bijzondere kloosters te vinden zijn. Elk van die kloosters heeft zijn eigen geschiedenis. En daarin zit ook de geschiedenis van hun kerkorgels.

Het oudste orgel in de kloosters is dat van de **Onze Lieve Vrouwe Abdij** van de Benedictinessen. Deze zusters waren in het begin van de twintigste eeuw uit Frankrijk verjaagd en lieten in Oosterhout een klooster bouwen. Ze bestelden een orgel bij een van de beroemdste Franse orgelbouwers van die tijd, Cavallé-Coll uit Parijs. Het fraaie laatromantische orgel, gebouwd in een neogotische kas, werd in 1913

geplaatst. Het telde twee manualen, een vrij pedaal met in totaal twintig registers. Helaas bleek het oorspronkelijke mechaniek niet bestand tegen ons klimaat. De zusters verzochten Mutin (de schoonzoon van Cavallé-Coll, die de zaak voortgezet heeft) het orgel te komen repareren. Deze zag daar echter door oorlogsomstandigheden – het was tijdens de Eerste Wereldoorlog – geen kans toe. Het duurde tot 1931 voor er een nieuw mechaniek geplaatst werd. Bouwer hiervan was Pels uit Alkmaar. Hij vergrootte ook de orgelkas van drie naar vijf velden. De oorspronkelijke kas was te krap bemeten zodat het pijpwerk al vanaf de bouw vrijwel niet te stemmen was. Het orgel kreeg een nieuwe pneumatische speeltafel, met Nederlandstalige registernamen. De prachtige klank verradt echter nog steeds de Franse afkomst. In 1972 werd het orgel door Pels helemaal gereviseerd en op een aantal punten gewijzigd. Zo kreeg het orgel twee nieuwe registers die de uitvoering van barokmuziek mogelijk moesten maken. In 1992 is het opnieuw schoongemaakt en bijgesteld. Sinds de verbouwing van het klooster en de abdijkerk in 2021, wacht ook het orgel op een grote onderhoudsbeurt. Er zijn plannen om de wijzigingen van 1972 dan deels ongedaan te maken. De dispositie luidt:

Grand'Orgue (I) C-g'''

Prestant 8'

Bourdon 16'

Flûte Harmonique 8'

Gambe 8'

Bourdon 8'

Fluit 4'

Octaaf 4'

Octaaf 2'

Mixtuur III-V

Hobo 8'

Récit Expressif (II)

Prestant 4'

Nachthoorn 8'

Dulciane 8'

Voix Céleste 8'

Flûte Octaviante 4'

Nasard 2 2/3'

Woudfluit 2'

Terts 1 3/5'

Basson 16'

Trompet 8'

Tremolo

Pedaal C-f'

Fluitbas 16'

Subbas (Tr. Man I) 16'

Koppelingen

I+II, Ped+I, Ped+II, I+II

16' II+II 16'

Speelhulpen: 2 vrije combinaties, 5 vaste combinaties (p - mf - f - ff - tutti), Automatisch pedaal, Generaal crescendo.

De 'Franse Paters' – de Benedictijnen van de in 1907 gestichte **Sint-Paulusabdij** – lieten in 1925 een orgel bouwen door Adema uit Amsterdam. In 1952 werd dit orgel uitgebreid. Vier jaar later, in 1956, kwam de definitieve kerk van de abdij gereed. Men wist dat het oude orgel de grote kerk niet kon "vullen". Daarom werd nog in datzelfde jaar een nieuw orgel geplaatst door Pels. Achter in de kerk werd een groot orgel (het grootste in de gemeente Oosterhout) geplaatst, terwijl tegen de zijwand van de kerk – vlak bij de koorbanken – een koororgel aangebracht werd. Dit koororgel was speciaal voor de begeleiding van de zang van de paters bedoeld.

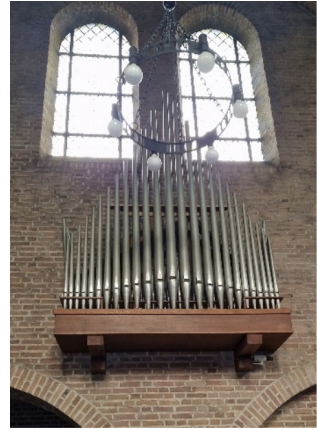
Beide orgels worden bediend vanaf dezelfde speeltafel. Het grote orgel telt drie manualen en is gebouwd in Franse barokstijl (het waren immers de 'Franse Paters' – ze waren net als de benedictinessen Frankrijk ontvlucht). Om niet vijf manualen (drie voor het grote orgel en twee voor het koororgel) te hoeven construeren, heeft men gekozen voor een elektrische tractuur. Met het indrukken van een knop kunnen twee manualen van het grote orgel

worden losgekoppeld en aangesloten op het koororgel. Het hoofdorgel telt 35 registers en een aantal afleidingen. In 1999 vond voor de laatste keer groot onderhoud plaats.

In 2006 zijn de Benedictijnen verhuisd naar Zorgcentrum Zuiderhout en sindsdien wordt de abdij bewoond door de gemeenschap Chemin Neuf. Helaas is het orgel de afgelopen jaren niet zo goed onderhouden, waardoor het momenteel in slechte staat verkeert en vrijwel niet bespeeld kan worden. De dispositie van Oosterhouts grootste orgel luidt:

Hoofdwerk (I) C-g'''	Positief (II) C-g'''	Bovenwerk (III) C-g'''
Prestant 16'	Gemshoorn 8'	Prestant 8'
Prestant 8'	Quintadeen 8'	Roerfluit 8'
Holpijp 8'	Prestant 4'	Prestant 4'
Octaaf 4'	Fluit 4'	Fluit 4'
Fluit (unit Holpijp) 4'	Nachthoorn 2'	Nasard 2 2/3
Octaaf 2'	Sesquialter II	Zwegel 2'
Mixtuur V-VIII	Mixtuur III	Terts 1 3/5'
Mixtuur III-IV	Kromhoorn 8'	Larigot 1 1/3'
Cornet V	Koororgel Man I	Cornet (unit) V
Trompet 8'	Fluit (unit)	Trompet 8'
	8'- 4'- 2 2/3' - 2'	Regaal 4'
Pedaal C-f'	Koororgel Man II	Tremulant
Prestant (tr. I) 16'	Spitsfluit (unit)	Koppelingen
Subbas 16'	8'- 4'- 2'- 1 1/3'	I+II, I+III, II+III, P+I,
Octaaf (unit) 8'	Pedaal koororgel	Pd+II, P+III, P+III 4'
Gemshoorn (tr. II) 8'	Bas 16, Fluit 8-4-2	Speelhulpen: o.a.
Italiaanse Prestant (unit) 4'	(Unit)	Setzer, koortoon, Vrij
Trompet (tr. III) 8'		instelbaar Automa-
		tisch pedaal, Mixturen
		af, Tongwerken af,
		Tutti.

Een grondige opknapbeurt is voor het grootste orgel van Oosterhout dus hard nodig! In 2025 hoopt de stadsorganist, samen met de gemeenschap Chemin Neuf, een begin te kunnen maken met het herstel van dit erfgoed.

Gelukkig beschikt de Paulusabdij over nóg een orgel! In de Kardinaal Willebrandskapel staat namelijk een kistorgel uit 1975 van orgelbouwer De Jongh uit Lisse. Het instrument heeft één klavier en de drie registers (Holpijp 8', Gedekt 4', Prestant 2') staan compact op elkaar in een soort rechthoekige bak: vandaar de naam kistorgel! Het orgel is makkelijk te verplaatsen en staat dan ook regelmatig in de grote abdijkerk. Het instrument is zeer geschikt om samen te spelen met instrumentale ensembles en heeft een lieflijke klank.

De zusters Norbertinessen van **Sint-Catharinadal** schaften in 1966, toen hun nieuwe kerk in gebruik werd genomen, een nieuw orgel aan bij Vermeulen in Weert. Het oude eenklaviers orgeltje, dat Maarschalkerweerd uit Utrecht in 1896 voor hen had gebouwd, kreeg een tweede leven in een kloosterkapel in Gemert.

Het nieuwe orgel kreeg twee manualen en zelfstandig pedaal. Als adviseur bij het ontwerp was de bekende Belgische organist, componist en orgeldocent Flor Peeters betrokken: de dispositie is geënt op neo-barokke principes. Omdat er te weinig plaats was, heeft men de tractuur elektrisch gemaakt en de speeltafel los van het orgel gezet. Dat neemt niet weg dat het orgel bijzonder verfijnd klinkt en met zijn zeventien stemmen nogal wat mogelijkheden biedt. Helaas is de akoestiek van de kapel nogal droog: zou deze beter zijn, dan zou het orgel nóg beter tot zijn recht komen.

De dispositie van het orgel luidt:

Hoofdwerk (I) C-g^{'''}

- Prestant 8'
- Holpijp 8'
- Octaaf 4'
- Nachthoorn 2'
- Sesquialter II
- Mixtuur III

Zwelwerk (II) C-g^{'''}

- Wilgenpijp 8'
- Holpijp 8'
- Blokfluit 4'
- Prestant 2'
- Quint 1 1/3'
- Cimbel III
- Schalmei 8'
- Tremolo

Pedaal C-f'

- Subbas 16'
- Fluit 8'
- Octaaf 4'
- Sordun 16'

Koppelingen

I+II, Ped+I, Ped+II

Speelhulpen: 1 vrije combinatie, 3 deelbare combinaties, tutti, tongwerken af, Automatisch pedaal.

ABRAHAMORGEL

Naast orgels in kerken en kloosters kent de Oosterhout ook een stadsorgel: het Abrahamorgel. Dit draaiorgel is eigendom van de gemeente Oosterhout en het beheer is in handen van een aparte stichting (zie: www.abrahamorgel.nl). Een draaiorgel is in feite een automatisch pijporgel waaraan vaak slagwerk is toegevoegd. Het orgel werd in 1925 als dansorgel gebouwd door Arthur Bursens te Antwerpen. In 1966 speelde het orgel voor het eerst in Oosterhout. Bij het afscheid als gemeenteraadslid schonk Leo Wellens het Abrahamorgel aan de gemeente. In 1979 was het orgel aan een algehele revisie toe. Met behulp van Juniorkamer Oosterhout werd het orgel omgebouwd tot straatorgel en werden er nieuwe registers en pijpen aan toegevoegd. In 2021 heeft het orgel een eigen stalling gekregen. Deze bevindt zich in het museum Oud Oosterhout aan de Bredaseweg te Oosterhout. Als het orgel niet op pad is in Oosterhout en omstreken, is het aldaar tijdens openingstijden te bewonderen.

LITERATUUR

De tekst van dit boekje is gebaseerd op de bijdrage van C.H. van Homeijer aan de Monumentklapper voor het jaar 1992. Bij het actualiseren van zijn bijdrage is dankbaar gebruik gemaakt van de volgende bronnen:

- Brochure *Het Maarschalkerweerdorgel in de Basiliek St. Jan de Doper in Oosterhout*, samengesteld door Sjef Kock (oktober 2006);
- De boeken *Brabants Orgelbezit* (1975) en *Repertorium van orgels en orgelmakers in Noord-Brabant omstreeks 1900* van dr. Frans Jespers;
- Informatie te vinden op de websites van de Brabantse Orgelfederatie (www.brabantorgel.nl), Piet Bron (www.orgbase.com) en Janco Schout (www.orgelsite.nl);
- Onderzoek ter plaatse, in samenwerking met dr. Frans Jespers.

Stichting Ludens, december 2024